

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ

ХРИСТО СТЕФАНОВ

Георги Джагаров пише стихове, както и статии *п о н я к о г а*. Нямам пред вид единствено пословичната му самовзискателност, както и не по-малко пословичната му „непродуктивност“ — сякаш в изкуството конвейерната плодovitост някога е била достойнство. . . Нямам пред вид и такива съществени черти на неговата лирика като монолитността на чувството и категоричността на мисълта (макар те да са навярно плод именно на дълго носения замисъл), простотата и естествеността на изказа, необяснимо съчетани с внушителност и дори монументалност. Но зад всичко това — и над него — има нещо друго. То е може би представата за поезията като чудо, което се ражда в редките мигове на откровение и прозрение — онези мигове, чиято власт над себе си поетът чувствава, без да може сам да я обясни докрай:

Понякога, понякога
в копнеж по вечността
разпъне се душата ти
върз белите листа,
усетиш болка в раните,
приседнеш блед и тих,
докоснеш само молива
и се отрони стих.

(„Сезони“)

Именно това „отронено“, самородно поетическо слово придава на най-добрите творби на Георги Джагаров убедителност и сила. И навярно то, макар рядко споменавано, е в основата на изтъкването от толкова критици „родство“ с гения на българската поезия Христо Ботев.

Да се каже просто, че Джагаров е „поет от ботевско коляно“, означава да не се каже почти нищо, да се отбележи очевидното. Защото още в „Моите песни“ (1954), в първите творби на Георги Джагаров, се забелязва както съзнателното търсене на *п р и е м с т в е н о с т* — историческа и лична, — така и известно оттласкване от сянката на гения, дошло пак като плод на разликата в обществено-историческите условия, но и като резултат от укрепването на собствения поетически глас.

В известен смисъл „Моите песни“ — тази стихосбирка, учудващо съчетала ботевското звучене с вазовското заглавие — е *у н и к а л н о* (не единствено — да не забравяме лириката на В. Андреев и Д. Методиев, Д. Жотев и Д. Овадия. . .) *п о е т и ч е с к о* свидетелство за една преломна епоха в историята ни — епохата на антифашистката борба; и за кратката (житейска) и бурна (идейна и духовна) биография на едно поколение нейни герои — поколението, което

от ученическия чин прекрачи в партизанските отряди или бойните групи, мина през ада на затвори и концлагери, сподавяйки в гърлото ненаписаните си песни, на които всеки миг фашистският куршум можеше да сложи точка. Оцелелите посрещнаха народната победа не само с възторг и желание да вложат своя устрем в строителството на нова България, но и с ясното съзнание, че те са — по изреча на друг един поет — „куриери на мъртвите“, че дългът им пред полнигата и паметта на падналите другари е неотменен, доживотен. И в тази светлина съчетанието на *участника* и *свидетеля* не е толкова учудващо. . .

Затова „Моите песни“ (по-точно онези стихотворения из този тематически кръг, които Джагаров включва в антологичните си книги като „Понаякога“, 1975, 1979 г., или „Сезони“, 1981 г.) има своеобразно цялостна композиция. Тя пресъздава една съдба чрез кулминационните ѝ епизоди: „Февруари 1944“, „Пред разпита“, „Така идва всеки ден“, „Предателят“, „Във втори полицейски участък на Сливен не се спи“, „Свиждане“, „След разпита“. . . Но между отделните моменти от затворническото ежедневие „се вклиняват“ стихотворения — изповед и размисъл едновременно: те разкриват духовните пориви на лирическия герой, преливанията — от болката и тъгата до вярата и непреклонността — на мислите и настроенията му и в крайна сметка различните проекции на идеала, в чието име той е поел кръста на борец и жертва. От вярата в утрешната победа („Комунисти“, „Съветски братя“) до съизмерването — в духа на ботевско-вапцаровската традиция на революционната ни лирика — на личните възлени, на най-съкровени чувства („На мама“, „Любов“, „Лято 1944“ и др.) с дългата пред родината, народа и партията. . . За да се стигне до онзи главен въпрос, който измъчва Георги Джагаров (както и всеки истински творец): на който той многократно ще дава отговор и по-късно в своята лирика — „Защо човек се ражда?“. Тук отговорът е косвен и лаконичен, но безпрекословен в своята лапидарност:

Другарят ми завинаги мълчи
на мокрия цимент с ръце прострени.
Той предпочел да падне по очи,
отколкото да падне на колени.

(„Посвещение“)

По моему, точно тук са дълбинните измерения на споменатата приемственост — в онова разбиране за живота, което определя стойността му чрез борбата, подвига и саможертвата; което измерва стойността на индивида чрез способността му да се откаже от всичко лично — и от живота си, ако трябва — в името на своя народ, родина, партия, на тяхната повеля; разбиране, което минава като историческа шафета през цялото развитие на гражданската ни лирика. . . И затова днес, след повече от четвърт век, „Моите песни“ представляват интерес не само като „факт“ от творческата биография на Георги Джагаров. За него времето на антифашистката съпротива, участието му в нея са не само незаличим спомен, който наново и наново търси поетическото си възплъщение („Посещение в един бивш полицейски участък, сега превърнат в детски дом“, „Мои мили приятели“ и др.) — не, то е младостта му, първите сурови уроци на живота, първите рани и първата гордост, събитията, които са оформили представите му за дълг и чест, за обич и омраза; които са му показали кое колко струва и в името на какво трябва да се жертвува всичко. . . И в този смисъл стиховете му, свързани с антифашистката борба, са зърното, от което ще израсне цялата негова по-сетнешна лирика, те са ценностният ѝ скелет.

Роден като поет от едно бурно и преломно време, Георги Джагаров има историческия шанс да свърже следващата си творческа стъпка с друг повратен момент в общественото ни развитие — Априлския пленум от 1956 г. Като мал-

пина той може да бъде наречен *певец на априлската линия*. Защото съдбата на всеки български писател — от онези, които го преживяха като „второ раждане“, до най-младите — е неразривно свързана с новите априлски хоризонти на литературата ни. Ала неколцина бяха поетите, които още в кипежа на събитията, в привидния хаос на промените, в разгара на страстите успяха да прозрат историческата перспективност на априлския курс, да открият кълновете на новото — в живота и в литературата, — да ги приветствуват и подкрепят. Георги Джагаров е един от тях. Тук нямам възможност да се спра дори бегло на драматургията му, затова няма да припомням значението на „Прокурорът“. Но ако Април '1956 има свой поетически манифест и свой химн — това са навярно „Здравей, поколение, младо и талантливо“ и „Предпролет“...

И за самия Георги Джагаров значението на Априлския пленум, на творческото разкрепостяване бе съдбовно. Още през 1955 г. Минко Николов бе завършил рецензията си за първата стихосбирка на поета с призив-предсказание: „На поета предстои да се обърне към драматизма и величието на нашето време. Да стане отзивчив към неговия повик“ (В: Минко Николов, Избрани произведения, Т. 2. С., 1968, с. 15). Подобно творческо развитие бе невъзможно — особено за един остро конфликтен и автентичен поет — в годините на схематизма.

Но в атмосферата на откровено вглеждане в грешките, на утвърждаване на ленинския стил, на раздяла с догмите и същевременно на утвърждаване непреходното величие на комунистическия идеал; на творчески кипеж и разностранни естетически търсения то се оказа единствено възможният път за Георги Джагаров.

Неговите стихотворения по онова време — пък и по-късно — са своеобразен „летопис“ на общественото развитие. Само че „летопис“ не външнохроникьорски, а вътрешен, духовен; летопис на болките и подемите, на тревогите и стремежите, на волята на съзидание и копнежа. Както пише Пантелей Зарев: „Силна личност, всеотдаен патриот, комунист, жаден за борба и полемика, той може да се отнесе към групата вдъхновени певци, прославили историята на промените на текущия ден. Не защото творчеството му отбелязва пряко събитията, а защото ги пресъздава с *неизмеримата им вътрешна значимост*“ (Пантелей Зарев, Панорама на българската литература. Т. 5. С., 1979, с. 513, к. м. — Х. С.).

Именно „неизмеримата вътрешна значимост“ на събитията придава на лириката на Георги Джагаров може би най-респектиращото ѝ качество — внушението за мащабност и съдбовност на изживяването. Дори в „най-интимните“ му стихове — колкото и условно да е разграничението — личи стремежът от конкретния повод, темата, чувството и пр. да се стигне до някаква многощателна, всеобща истина. Какво по-естествено например от бащината обич, от трепета пред новороденото? Но при Джагаров тя — без да губи от силата си — е само тласък към размисъл за съдбата на човека „сред този жесток и нерадостен век“, за онези духовно-нравствени ценности, които той трябва да отстоява докрай („На тебе, сине“). И в крайна сметка — вдъхновена изповед (независимо от формата на обръщение) на своето гражданско и човешко верую. Или „Есен“ — раздялата е почти „стандартна ситуация“ в интимната лирика, но колцина поети са способни да внушат — без фалш, а, напротив, със сдържаност, която е по-категорична от вопъла — такова усещане за съдбовност: „Аз горя./Аз изчезвам сред дим,/както чезне/еретикът, осъден на смърт...“

Трябва ли да се учудваме тогава, че Георги Джагаров не търси прякото отреагиране на събитията и конфликтите в общественния живот, а тяхната вътрешна значимост? Още по-точно — в неговите стихове те разкриват истинската си — обществено-историческа, но и духовно-нравствена — стойност. Неотлъчната сянка на „черния човек“ от „Тревога“ или обемният символ на гората

от едноименното стихотворение — „като разлистена надежда“ (в скоби казано — ето един пример на творческо преосмисляне-спор с ключовия образ в „Гора“ на Дебелянов); птиците от „Предпролет“ или „зелените рогца“ на тревата от „Истина“ — всички те (и още много други) са символи, обобщили в себе си обществено-историческо, социално-нравствено и философско съдържание. Инак биха ли могли „да говорят“ дори откъснати от контекста си — и тясно литературен, и социокултурен, — макар че пълният им смисъл се разкрива естествено само в него. . .

В годините — вече немалко — след Априлския пленум Георги Джагаров създаде по-голямата част от своето поетическо творчество. Ала по-важното е, че именно тогава се разгърна, разшири се диапазонът на неговата лирика — тематичен и емоционален. Обогати се и стиловата му палитра. Както точно отбелязва Здравко Петров: „Той споделя ботевската линия, „ботевското начало“ в нашата поезия, учи се от драматизма на Яворов, експресивната сила на един Фурнаджиев. (. .) В неговата лирика има енергия на поетичното слово както при Яворов и Фурнаджиев, земност както при Вапцаров. Но колкото и да е странно, Г. Джагаров не е чужд на елегантността и нежността на един Дебелянов. В поезията на Джагаров има плушени на камшик, страстни филипки и същевременно нежна ласка“ (в „Литературен фронт“, бр. 7 от 1981 г.).

Наистина внимателният прочит на цялата лирика на Георги Джагаров ни кара да се простим с първата си, най-обща (и вярна — но само в най-общите линии) представа за него като за поет на високия патос и мажорните интонации, на възхвалата или заклеймяването, изречени „во весь голос“. Не че тях ги няма или са несъществени — но те са основните черти на една поезия, чийто спектър е много по-богат на мисловно-емоционални нюанси. Защото редом с гневните изблици, когато поетът вижда някое от конкретните превъплъщения на своя „черен човек“ („Предупреждение“, „Реплика през масата“, „Признание“ и др.), стои и кротката, всеразбираща болка („Хора, ех. . .“), която е надмогнала даже конкретния повод, за да признае — пред себе си — тази страшна истина: „Нараниха ме тежко./За какво?/Просто тъй — по човешки“, за да надделее чрез творчеството несъвършенството на човешката природа; наред с гевния критичен патос на „Тревога“ или „Предизвикан отговор“ стои и прозрението за сложността на привидно ясните неща („Разминаване“, „Истина“), и гордата изповед на своето човешко верую („На приятеля ми“, „На тебе, сине“); и тихата тъга по необратимостта на човешкия живот („Елегия“), надмогната с едно почти пантеистично чувство за съпричастност с цялата природа, с вечния живот; и горчивите минути на криза и неверие („Безсъница“), над които обаче властва вярата, че „Все пак остава нещо“; и редките интимни изповеди, в които вулканичната мощ на чувството е сякаш толкова голяма, че не може да намери друг израз освен ненаподобиия глас на бурното море:

Сбогом, казах.

Щом така си решила —

добре. . .

Сбогом, сбогом!

И морето реве с пълна сила,
това Черно море.

(„Есен“)

И все пак в лириката на Георги Джагаров има няколко стихотворения, които сякаш „обобщават“ основните му мисли и възмнения, тревогите и надеждите му, защото тяхна тема е — ни повече, ни по-малко — смисълът на човешкото съществуване. При това интересно е, че те не са писани в някакъв относително обособен период от творческото му развитие — напротив, често ги делят десетилетия.

Различни са и конкретните ситуации, в които се проектира — когато не е директно изповеден — този проблем. Различни — но взаимно поясняващи се и взаимно допълващи се — са неговите отговори. Някога, в суровото време на съпротивата, нещата са категорично ясни: „Има безкрайни родни пространства, /обични другари, /свидни мечти. /И малко място, /две крачки място, /на което ги /защити.“ По-късно — по неочаквано дългия и труден път към „свидните мечти“ — ще дойде времето на въпросите, хилядите конкретни въпроси, които ще изкристализират в един-единствен: „Защо човек се ражда?“ Негов отговор е в същност целият накъсан и все пак спокоен, овладяно-уверен монолог на лирическият герой, чрез който е изградено стихотворението: цялата косвена апология на човешката активност и съзиждане. А когато поетът трябва да потърси опора в своя размисъл, той се връща пак към времето на борбата, към гласа на мъртвия приятел: „Срокът мина и аз ще се върна. /Аз от мисли за вас ослепях. /И на смърт аз отидох за вас. /И за вас се отказах от ада и рая. /... И аз никога няма /да забравя какво е любов и измама“ („Мои мили приятели“).

Или към нещо друго, вечно и всеобхватно — р о д и н а т а. Нека проследим как се появява този мотив в няколко стихотворения, които не са пряко посветени на патриотичната тема, а си приличат по това, че в тях обект на размисъл и преценка са върховните стойности — животът, творчеството. „Прощавайте, другари! Все по-бавно /сърцето в слепите очи тупти. /Родино, /аз падам в битката за хляб и правда, /но нека само да живееш ти“ („Към Родината“); „Понякога, понякога /оставаме сами. /Пробужда ни епохата /с наточени камии. /За тебе тя, Родино, /е като тръбен зов. /На всичко ще отидеш ти. /На всичко си готов“ („Сезони“); „Оставаш ти, земя — /вземи и понеси ме /в бездънната си вис /с безсмъртното си име!“ („Все пак остава нещо“).

Бих могъл да цитирам още много — защото винаги когато търси върховете проявления на личността, онова, с което тя „остава“ (по собствения му израз), Георги Джагаров стига до тези три най-висши „категории“ в ценностната йерархия на своята лирика: р о д и н а т а, н а р о д а, р е в о л ю ц и я т а. Чрез тях се осмисля всичко — дори личните вълнения, дори творчеството. . . Най-вече творчеството — за Джагаров то не е просто опит да се надмогне тленното, преходното; не, такава стойност може да му придаде единствено осъзнатото служене на своя народ и родина, на продължаващата — в умовете и сърцата на хората — революция. И в този смисъл много точно Пенчо Данчев отбелязва: „Ядрото на неговиято му по обем творчество се гради върху две теми — революцията и България. Техният отблясък се чувства и върху най-интимната му лирика“ (сп. „Септември“, 1974, № 5, с. 127).

* * *

Обикновено критиката на поетите е до голяма степен проекция на собствените им естетически търсения. Затова невинаги е вярно, че „поет сал поета разбира“ — нали Пенчо Славейков, навярно най-добрият критик сред българските поети, напълно се размина с най-гениалното (ако е позволено такова степенуване) стихотворение в нашата лирика. . . Рядко, изключително рядко е съчетанието на поетическа проницателност със способността да преодолееш своята творческа нагласа, за да навлезеш в света на другия творец и да го преценяваш — според известните думи на Пушкин — „съобразно собствените му закони“.

Редките критически изяви на Георги Джагаров са имали често такова дългозвучно ехо, което е съпоставимо с отзвука на най-добрите му стихотворения. Така че силата на неговото критическо слово ни е позната отдавна. Ала трябваше да се появи „От Ботев до Ботев“ (1982), за да си дадем сметка и за широтата, обхватността на критическия му поглед.

Разбира се, едва ли можем да твърдим, че събраните в нея статии и поретипи напълно покриват ценностния избор на Георги Джагаров из българската литература. Макар че и така картината е респектираща. Защото ако поетическото му „родословие“ обяснява интереса към борчески, драматично-изповедни и патосни творци като Ботев и Вапцаров, като Яворов, Фурнаджиев и Пеню Пенев, то наред с тях в критическото ползване на поета не липсват нито Вазов, нито Смирненски; нито Талев, нито Георги Караславов. . . И за всеки от тях — както впрочем и за Венко Марковски, за първите изяви на най-ярките представители на априлското поколение и пр. — Георги Джагаров е казал с воля, плод не на лековата импровизация или на прочетено отгук-оттам, а на дълбоко вмисляне в творчеството им, на собствена представа за същността на словесното изкуство и историческото развитие на българската литература.

Има нещо особено респектиращо във факта, че много от работите в тази книга са писани „по повод“ — изказвания на годишнини и чествувания, надгробни слова. . . Защото ние често говорим против „календарната поезия“, а сръмежливо премълчаваме далеч по-пълноводния поток на „календарната критика“, превръщаща конкретния повод в избор на бележки, статии, че и книги понякога, където шумят пустословни хвалби, неудържими словословия или — в най-добрия случай — мъдро се преповтарят отдавна казани истини. Макар добре да знаем, че и в поезията, и в критиката виновен е не календарният подтик, а — ще си послужи с думите на самия Джагаров, казани по друг повод — „ . . външното, описателното отношение към голямата тема, всичко това може да ни задоволява, но не ни вълнува дълбоко, бързо ни дотяга и безследно се изпарява“ (с. 98).

Именно статиите на Георги Джагаров, родени от календарни, а понякога и трагични поводи, са най-доброто доказателство, че преодоляването на това „външно отношение“ ражда автентичното критическо — също както поетичното — слово. Трудно е да се определи с какво точно въздействуват така силно кратките статии за Вазов, Смирненски, надгробните слова за Талев и Георги Караславов. . . С яркостта и енергията на фразата, с образността и емоционалния ѝ накал? Или — както в написаното за Пеню Пенев — с органичното сливане на спомен, животопис, психологическа портретовка и вникване в лириката му? Но това е все пак външният пласт, който би останал блестящ станиол, ако не беше естественият израз на едно дълбоко вглеждане в творчеството на тези колоси на нашата литература, което същевременно не се затваря в неговите граници, а го проектира върху сложния релеф на цялата ни литература. И не само това, колкото и важно да е то: и върху картината на народния живот с неговите тревоги и стремления, върху духовната биография на нацията, ако мога да се изразя така.

Ние можем да не се съгласим с Георги Джагаров, че „По пътищата ти вървях“ на Фурнаджиев е „ . . цялостен и завършен връх в идейно-художествената биография на поета. . . “ (с. 103) примерно; можем например да имаме резерви спрямо доста едностранчивото тълкуване на ролята на кръга „Мисъл“ в статията за Яворов. . . Можем да намерим още ред поводи за конкретни уточнения или несъгласия. Но ако останем при тях, съвсем основателно ще бъдем обвинени в нещо по-лошо от дребнавост — в неспособност да видим главното, концептуалното, т. е. онова, което е откритие на Георги Джагаров в една или друга статия — независимо дали става дума за драмата на Яворов или пък за вечно актуалния въпрос за майсторството, идейно-художественото майсторство, получил такава оригинална трактовка в „Равносметката“. . .

А именно това е най-голямото достойнство на есетата и статиите на Георги Джагаров — дълбоката и оригинална мисъл, често синтезирана в лаконични формулировки, които не могат да се преразказват или тълкуват, а само да се

цитират — защото сами са ярко обобщение, неочаквано решение на въпроси, по които литературната ни наука дълго е спорила. Ето някои от тях: „Беше необходимо време, докато разберем, че *Вазов принадлежи на буржоазията със своите слабости, а на нас, на народа и революцията, със силата на таланта си и с венеца на своята слава*“ (с. 72).

Или друго, валидно не само за Яворов, но по своему — с обемността на художествения образ — обясняващо цял етап в развитието на българската поезия: „*Когато поетът ридае, за обществото е лошо. Риданието на поета, подхванато и повторено от хиляди читатели, може да се превърне в буря.*“

„Но ще кажат, че това е страдание. А какво като е страдание? (. . .) *Страданието е отношение към живота, понякога то е присъда над живота*“ (с. 58).

Би могло да се продължи с още десетки подобни цитати. Би могло още много и много да се говори за възгледите, преценките, идеите, вложени в статии и есета като „Поезия, но като Ботевата“, „Пред Иван Вазов на колени“, „Равносметката“, „Отново при нас“, „Какво още може да се направи“, „Сливане с бѣдешето“ и др.

Ала още по-важно е да се спрем на две други статии, които според мен са двата най-високи върха в книгата на Георги Джагаров; и не само в нея — те имат, може без преувеличение да се каже, непреходно място в нашата критика и публицистика. Защото са откровение, конгениално на живота и делото на двама безсмъртни поети на България — Христо Ботев и Никола Вапцаров.

Става дума за „Личност единна и неделима“ и „Слово за Ботев“. Трудно, а може би и излишно е да се търси точното им жанрово определение. Защото в тях са сплавени всички изследователски подходи — историко-литературният, психобиографичният, културоведският, народопсихологическият, собствено литературният анализ (макар че, както в същност трябва — но колко рядко става! — анализът тук е останал в предварителната работа, а резултатите му са ни представени в ярка, по сугестивност адекватна на самите творби форма). И защото те, обединени от творческата индивидуалност на поета-критик, последват възможно най-голямата цел: да се изгради пълнокръвен, ж и в о б р а з на гения на България и неговия достоен приемник.

Навярно затова Георги Джагаров свободно отминава известното, познатото, вече казаното. Или по-точно — то е абсорбирано от него, превърнато се е в основа за по-нататъшно проникване в творчеството на Ботев и Вапцаров. А геният, респ. неговото творчество, е най-благодатният — в същност единственият — „материал“ за размисъл по наистина главните проблеми на поезията и живота, на историята и на човешкия дух. Затова и при по-внимателно вглеждане се вижда, че — колкото и гъвкаво-пластично, свободно-асоциативно и многостранно да е изложението — тези две слова са „центрирани“ около няколко само проблема: за отношението между живота и поезията, за диалектиката на патриотизъм и интернационализъм, за личността и историята — у Вапцаров; и за „изпреварващата“ същност на поетическото мислене, съдържащо (при гения) в синтетичен вид всичко, до което се достига по емпиричен или научен път за хилядолетия, както и за гения като „огледално отражение на нацията във всички етапи от нейното развитие“ и за непреходността на и д е а л а — при Ботев. Впрочем разграничението е доста условно. При цялата си индивидуална неповторимост, самобитност поезията и на Ботев, и на Вапцаров (а още по-точно — единството на живот и творчество) е не просто свързана с историческа приемственост, но и по същество представлява в най-чист вид онзи „модел“, съобразно който българското художествено слово е решавало във всички епохи кардиналния въпрос за отношението на изкуството към действителността.

И с това решение, основано на единството между делото и словото, е ставало и най-пълноценният изразител на народния дух. Така, както образът на

Ботев е — според Георги Джагаров — „... огледално отражение на нашия във всички етапи от нейното развитие, той определя нейното духовно единство и нейните граници и ако е вярно, че *гениите живеят, докато живее народът*“ трябва да е вярно и това, че *народът живее, докато живеят неговите гени*“ тогава на нашия народ му е осигурено безсмъртие, защото той винаги ще пише песните на Христо Ботев и ще повтаря неговите думи: „Няма власт над смъртта, която е готова да се отдели от плещите си в името на свободата и за блага гото на цялото човечество“ (с. 206).

* * *

По-горе споменах, че критиката на поетите е почти винаги „самопроектирана“ друга изява на собствените им естетически възгледи. При Георги Джагаров това не е съвсем така — или поне не е свързано с художествените му (в тесния смисъл на думата) предпочитания. (Затова и толкова успешно той се вживява в творчеството на поети и белетристи, които иначе са далеч от неговия натюрел.)

Но в друг, далеч по-същностен план той е прав, когато пише, че „Поетът трябва да бъде разглеждан като поет във всички разновидности на неговата дейност...“

Затова и в неговите статии личи проекцията на личността му; не по-малко ясно, отколкото в стиховете — защото тя присъствува със своя и гражданска и поетически идеал. С неразчленимото единство на неговите съставки: родината, революцията, комунистическата вяра в бъдещето.

В този — и само в този — смисъл критиката на поета може да бъде и своеобразно рода „автокоментар“. Да ни подсказе как да търсим това единство в творбите му независимо от конкретната им тематична насоченост. Да ни научи да виждаме неразлъчното сплитане на родината и революцията (не искам да кажа „основни теми“, защото за него те са и върховни ценности, и най-обемни образи-символи на това, което определя човешката ни същност: кръвна връзка с миналото, синовна признателност към него и неспирен устрем към социално и духовно съвършенство) в най-добрите му творби.

Както например в онова стихотворение, където диалектичката мисъл е продиктувала на поета — в някой от онези мигове на прозрението, когато изплува самородното поетическо слово — под заглавието „Родина“ следват стихове:

Тоз свят —
и прекрасен,
и грозен —
е мой.
Той е капка от мойто сърце.
Аз съм влизал за него в най-лютия бой
с отмъстителни тежки ръце.